

Ο ΝΕΟΦΥΤΟΣ ΡΟΔΙΝΟΣ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ

(Α΄ ΜΙΣΟ 17ου ΑΙ.)

Ἰπό

ΖΑΧΑΡΙΑ Ν. ΤΣΙΡΠΑΝΛΗ

Ἐκτάκτου Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας
τῶν Μέσων καὶ Νεωτέρων Χρόνων

Γιὰ τὸν Κύπριο μισσιονάριο τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας Νεόφυτο Ροδινὸ διαθέτουμε ἰκανοποιητικὲς πληροφορίες χάρις κυρίως στὶς συνθετικὲς ἢ ἐρευνητικὲς ἐργασίες τῶν Legrand¹, Korolevskij², Borgia³, Brunello⁴, Vitti⁵ καὶ ἄλλων⁶. Εἰδικὰ μάλιστα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δραστηριότητα τοῦ Ροδινοῦ

1. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique*, 17 αἰ., τ. 3, Paris 1895, σ. 289-302. Ὁ συγγραφεὺς ἀναγνωρίζει ὅτι εἶναι ἀδύνατη ἡ παρουσίαση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ροδινοῦ ὅσο τὸ ἀρχεῖο τῆς Propaganda Fide εἶναι κλειστὸ γιὰ τοὺς ἐρευνητὲς (σ. 291, 294)· καταβάλλει ὡστόσο θετικὴ προσπάθεια, καθὼς στηρίζεται καὶ σὲ ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἄλλων ἀρχείων καὶ κρίνει τίς πληροφορίες τοῦ P. P. Rodotà (*Dell' origine, progresso e stato presente del rito greco in Italia*, τ. 3, Roma 1763, σ. 184-187).

2. Cirillo Karalevsky ἢ Karalevskij (=Korolevskij, Charon), *La missione greco-cattolica della Cimarra nell' Epiro nei secoli XVI-XVIII*, «Bessarione», serie III-vol. VIII, nn. 117-118 (luglio-dicembre 1911), σ. 440-483 (περὶ Ροδινοῦ ἰδίως σ. 448-449, 470-483), vol. IX-anno XVI, n. 120 (aprile - giugno 1912), σ. 181-199, anno XVII - vol. XXIX (della collezione), n. 123 (gennaio - marzo 1913), σ. 170-197 (ἰδίως σ. 170-177). Πρόκειται στὴν οὐσία γιὰ ἐκδοσὴ ἐγγράφων ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς Προπαγάνδας, μὲ ἐπεξηγηματικὲς κάποτε σημειώσεις. Ἐκπληρώθηκε δηλ. ἡ ἐπιθυμία τοῦ Legrand (βλ. προηγούμενη σημ.), χωρὶς βέβαια νὰ ἀποκλείεται ἡ ἀνεύρεση καὶ ἄλλων ἐγγράφων στὸ ἴδιο ἀρχεῖο.

3. Nilo Borgia, *I monaci Basiliani d' Italia in Albania*. Appunti di storia missionaria. Secoli XVI-XVIII, Roma 1935 (ἀνατύπωση σὲ χωριστὸ βιβλίο ἀπὸ συνέχειες στὰ «Studi Albanesi» 2[1932], 3[1934], 4[1935]), σ. 39-56. Στηρίζεται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στὴν ἐρευνητικὴ ἐργασία τοῦ Korolevskij, ἐνῶ ἡ σύνθεση παρουσιάζει ὀρισμένα μειονεκτήματα, δὲν ἐπιλύει προβλήματα χρονολογικὰ καὶ ἀφήνει λάθη ἀδικαιολόγητα.

4. Aristide Brunello, Neofito Rodinò, missionario e scrittore ecclesiastico greco del secolo XVII°, «Bollettino della Badia Greca di Grottaferrata» 5(1951), σ. 148-171, 201-219 (καὶ σὲ χωριστὸ ἀνάτυπο: Grottaferrata 1951, σσ. 51). Πρόκειται γιὰ ἓνα μέρος τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ συγγραφέως ποὺ ὑπεστήριξε στὸ Pontificio Istituto Orientale τῆς Ρώμης. Ὅλη τὴ διατριβὴ (δακτυλογραφημένη) ἔθεσε στὴ διάθεσή μου ὁ π. Brunello γιὰ λίγο τὸ 1969, ὅποτε διεπίστωσα τὸ πλοῦσιον ὕλικὸ καὶ τίς ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες ποὺ συγκεντρώνονται σ' αὐτήν. Εἶναι ἡ πρώτη συνθετικὴ καὶ ἐρευνητικὴ συνάμα ἐργασία γιὰ τὸν Ροδινὸ, καὶ παρὰ τίς ἐλλείψεις της (βλ. ἐπόμενη σημ.) δὲν ἔχει ἔξοραστῆ ὡς σήμερα.

5. Mario Vitti, *Alcune osservazioni sulla bibliografia di Neofito Rodinò*, «Bollettino della Badia Greca di Grottaferrata» 15(1961), σ. 83-90, ὅπου σημαντικὲς βιβλιογραφικὲς προσθήκες στὴν παραπάνω ἐργασία τοῦ Brunello γιὰ τὰ ἐκδομένα καὶ ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ Ροδινοῦ.

6. Βλ. τίς σύντομες ἀναφορὲς στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ροδινοῦ εἰς Placide de Meester, *Le Collège Pontifical Grec de Rome*, Rome 1910, σ. 59-60. —II.

στην "Ηπειρο, την όποία άγάπησε σαν δεύτερη πατρίδα, τὰ έγγραφα του άρχείου «de Propaganda Fide» τής Ρώμης, όσα δημοσίευσε ό Korolevskij και όσα άνέκδοτα μένουν άκόμη, προσφέρουν στοιχειά ένδιαφέροντα, άποκαλυπτικά πολλές φορές. Και έχει συμβή ώς τώρα οι έπιστολές που γράφει από την "Ηπειρο ό δραστήριος ιεραπόστολος να παραμένουν άχρησιμοποίητες, άπ' όσο ξέρω, και σε γενικά και σε ειδικά ιστορικά έργα¹, όχι τόσο για τή σκιαγράφηση τών περιπετειών του, όσο πιό πολύ για τις ειδήσεις που περιέχουν σχετικά με την οικονομία του τόπου, την κοινωνική όργάνωση, τὰ ήθη και έθιμα, την εκκλησιαστική ιεραρχία και την πνευματική στάθμη τών κατοίκων.

Σκοπός όμως τής εργασίας αυτής δέν είναι να άγκαλιάση όλους τους παραπάνω τομείς τής ιστορικής διακριβώσεως. Μια τέτοια προσπάθεια που θα προχωρούσε φυσικά σε συνδυασμό πληροφοριών από πηγές και σύγχρονες, αλλά και προγενέστερες και μεταγενέστερες, θα έξελισσόταν σε έκτενη πραγματεία με εύρύτερες προοπτικές και θα έκάλυπτε ως ένα σημείο την πνευματική ιστορία τής "Ηπείρου πριν από τó 1648. Έδώ θα περιορισθούμε να φωτίσουμε τó πρόσωπο του Ροδινοϋ, τó ήπειρωτικό περιβάλλον μέσα στο

Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ, Σχέσεις Καθολικών και 'Ορθοδόξων, 'Αθήναι 1958, σ. 237-242. — B ö r j e K n ö s, L' Histoire de la littérature néo-grecque. La période jusqu'en 1821, Uppsala 1962, σ. 321-322. — Κωνσταντίνου Π. Κ ύ ρ ρ η, Cypriote Scholars in Venice in the XVI and XVII Centuries with some notes on the Cypriote Community in Venice and other Cypriote Scholars who lived in Rome and the rest of Italy in the same period, στον τόμ. 'Ο 'Ελληνισμός εις τó έξωτερικόν. Über Beziehungen des Griechentums zum Ausland in der neueren Zeit, Berlin 1968, σ. 214-215. — M a r i o V i t t i, Storia della letteratura neogrecca, Torino 1971, σ. 73-74.

1. Δέν είναι μόνο του Ροδινοϋ, αλλά και του 'Ιωάννου — 'Ανδρέα ('Αρκαδίου) Στανίλα, του 'Ονουφρίου Κωνσταντίνη, του 'Ιωάννου ('Ιωσήφ) Ντεκαμίλη (de Camillis) κ.ά. οι έπιστολές και οι εκθέσεις από την Β. "Ηπειρο, τών όποιων οι πληροφορίες θα άξιζε να χρησιμοποιηθούν εύρύτερα (βλ. έκδοση έγγράφων εις L e g r a n d, B H, 17 αί., τ. 5, Paris 1903, σ. 337-363). Έρευνα έξ άλλου σχετική στο άρχείο τής Προπαγάνδας θα απέδιδε πλούσιους καρπούς. Πρβλ. ειδικά για την Ιεραποστολή στη Χιμάρα τις πηγές στην πρόσφατη μελέτη του B a z i l i j e P a n d z i ć, L' opera della S. Congregazione per le popolazioni della Penisola Balcanica centrale, στον τόμ. Sacrae Congregationis de Propaganda Fide memoria rerum, τ. I/2, 1622-1700, Rom-Freiburg - Wien 1972, σ. 313-314. 'Η παρατήρηση αυτή όφείλεται στο γεγονός ότι άλλων μισσιοναρίων οι έπιστολές έχουν ήδη έξαντλητικά χρησιμοποιηθῆ, όπως π.χ. του Νικολάου Ρώση (βλ. G e o r g H o f m a n n, Rom und der Athos, Roma 1954).

2. Τó έτος, κατά τó όποιο ίδρύεται στα Γιάννινα ή Σχολή 'Επιφανίου, θεωρείται ως άπαρχή άκμής τών γραμμάτων επί τουρκοκρατίας στον ήπειρωτικό χώρο: Φάνη Μιχαλοπούλου, Τά Γιάννινα κι' ή νεοελληνική άναγέννηση (1648-1820), 'Αθήνα 1930, κυρίως σ. 29 κ.έ. 'Ωστόσο στο συνθετικό αυτό βιβλίο δέν τονίζεται ή κατά τόν 17ον αί. μορφωτική διεύδυση τής Καθολικής 'Εκκλησίας στην "Ηπειρο μέσω τών μισσιοναρίων.

ὁποῖο κινεῖται καὶ τὶς γενικότερες διαθέσεις τῆς καθολικῆς προπαγάνδας στὸν χῶρο αὐτόν. Ἡ ἀφετηρία δίδεται ἀπὸ τρεῖς ἐπιστολές τοῦ Κυπρίου λογίου, ἀποκείμενες ὡς σήμερα ἀνέκδοτες στὸ ἀρχεῖο τῆς «Propaganda Fide», οἱ ὁποῖες εἶχαν διαφύγει τὴν ὀξυδερκῆ ἔρευνα τοῦ περίφημου ἀνατολιστῆ Κοροlevskij.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Ροδινός, ἀφοῦ ἐπὶ τρία χρόνια (1607-1610) φοίτησε στὸ ὀνομαστὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Ρώμης, σπούδασε ἔπειτα καὶ δίδαξε παράλληλα (1610-1616) στὸ ἰσπανικὸ πανεπιστήμιο τῆς Σαλαμάνκα, πέρασε στὴν Πολωνία, ἐπισκέφθηκε τὴν τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα¹, ἐγκαταστάθηκε στὸ Mezzojuso ὡς δάσκαλος τῶν Ἱταλοαλβανῶν, τελικὰ ἀνέλαβε, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1628, πρῶτος αὐτὸς ἐπίσημος μισσιονάριος τῆς καθολικῆς Προπαγάνδας, νὰ προσελκύσῃ στὸν καθολικισμό τὸν ὀρθόδοξο ἑλληνικὸ πληθυσμὸ τῆς περιοχῆς τῆς Χιμάρας². Στὰ μέρη αὐτὰ τῆς Βορείου Ἡπείρου ὁ Ροδινός ἔμεινε κατὰ διαστήματα τέσσερις φορές: α'. ἀρχὲς 1628- τέλος 1629, β'. καλοκαίρι 1633- ἀνοιξή 1636, γ'. Αὐγούστος 1637- καλοκαίρι 1639, δ'. ἀρχὲς 1640- Ἰανουάριος 1643³. Ἄς προστεθῆ ἀκόμη ὅτι καὶ γιὰ πέμπτη φορὰ μαρτυρεῖται ἡ παρουσία τοῦ μισσιοναρίου στὴν Ἡπειρο, καὶ εἰδικὰ στὸ χωριὸ Νίβιτσα (δυτικὰ, πρὸς τὴ θάλασσα, ἀπὸ τὴν κωμόπολη Δέλβινον⁴), ὅπου κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1648 ἀποπερατώνει τὸ

1. Ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς περιοχὲς πού ἐπισκέφθηκε, κατὰ τὴν περιοδεία του αὐτῆ, ὁ Νεόφυτος Ροδινός, πρέπει σίγουρα νὰ ἦταν καὶ ἡ Ἡπειρος, ἰδιαίτερα μάλιστα τὰ Γιάννινα. Ἡ διαπίστωση αὐτῆ στηρίζεται στὸ γεγονός ὅτι τὸ 1620 ὁ Κύπριος λόγιος βρῆκε στὰ Γιάννινα καὶ πῆρε μαζί του ἓνα κώδικα πού περιεῖχε τὸ ἔργο Στεφανίτης καὶ Ἰχνηλάτης. Ὁ κώδικας σώζεται σήμερα στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ μὲ στοιχεῖα Vat. gr. 2098. Στὸ φ. 64^v ὑπάρχει ἡ σχετικὴ μαρτυρία ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Ροδινού: «l' exemplaire di questo libro l' ho trovato alla città di Jannina in Grecia ann. sal. 1620. N. Rhodinò». Βλ. λεπτομέρειες γιὰ τὸν κώδικα αὐτὸν στοῦ John - Theophanes Papademetriou, *Studies in the manuscript Tradition of Stephanites and Ichnelates*, Urbana, Illinois 1960, σ. 59-70, 83. — Lars - Olof Sjoberg, *Stephanites and Ichnelates*, Uppsala 1962, σ. 49. Πληρέστερη βιβλιογραφία γιὰ τὸν κώδικα Vat. gr. 2098 βλ. στοῦ Paul Canart - Vittorio Peri, *Sussidi bibliografici per i manoscritti greci della biblioteca Vaticana*, Città del Vaticano 1970 (*Studi e Testi*, 261), σ. 683. (Τὶς βιβλιογραφικὲς αὐτὲς ἐνδείξεις τὶς ὀφείλω στὸν συνάδελφο καὶ ἀγαπητὸ φίλο κ. Νικόλαον Παναγιωτάκη, τὸν ὁποῖον εὐχαριστῶ θερμὰ καὶ ἀπὸ ἐδῶ).

2. Βλ. Borgia, ἑ.ἀ., σ. 44, ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ Ροδινός δὲν πῆγε στὴ Χιμάρα τὸ 1628 ἐξ αἰτίας τοῦ λοιμοῦ πού σημειώθηκε ἐκεῖ. Ἀντίθετα ὅμως καὶ πειστικότερα εἶναι τὰ ἀναφερόμενα ἀπὸ τὸν Brunello, ἑ.ἀ., σ. 155-156.

3. Brunello, ἑ.ἀ., σ. 155-156, 158-159.

4. Γιὰ τὴν Νιβίτσα ἐξ ἄλλου στὴν λίμνη τῆς Μεγάλης Πρέσπας βλ. Κοσμά Θεσπρωτοῦ - Ἀθανασίου Ψαλίδα, *Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου* (προλεγόμενα καὶ σημειώσεις Ἀθαν. Χ. Παπαχαρίση), Ἰωάννινα 1964, σ. 18. Ἄς προστεθῆ ἐδῶ ὅτι οἱ γοιστιανοὶ τῆς Νίβιτσας προσχώρησαν στὸν μωαμεθανισμό μετὰ τὴν

προτελευταίο του έργου πού θα έκδοθῆ στὴν Ρώμη λίγο μετὰ τὸν θάνατόν του¹. Γιὰ τὴ δραστηριότητά του ὅμως τὴ φορὰ αὐτὴ τὸ ἀρχεῖο τῆς Προπαγάνδας² δὲν βοηθεῖ σὲ τίποτε, ἀπ' ὅσο μπόρεσα νὰ διαπιστώσω.

Τὰ τρία γράμματα τοῦ Νεοφύτου, τὰ ὁποῖα ἐκδίδουμε ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ (μὲ στοιχεῖα Α', Β', Γ'), ἀναφέρονται στὴ δευτέρα περίοδο τῆς παραμονῆς του στὴ Χιμάρρα. Καλύπτουν δὲ χρονικὰ ἓνα ἔτος ἀκριβῶς, ἀπὸ 22 Αὐγούστου 1633 ὡς 20 Αὐγούστου 1634 (ἔγγρ. Α', Γ'). Καὶ τὰ τρία ὁ ἀποστολεὺς τὰ ἀπευθύνει στὸν γνωστὸ γραμματέα τῆς Προπαγάνδας Φραγκίσκο Ingoli. Ἡ σημασία τους ὀφείλεται στὴν παρατήρηση ὅτι ἀπὸ τὴ Χιμάρρα ἄλλα γράμματα τοῦ Ροδινοῦ στὰ χρόνια 1633-1636 δὲν ἔχουν δημοσιευθῆ, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα ἀπλὸ σημεῖωμα (biglietto) τοῦ ἔτους περίπου 1635³ — τὸ ὁποῖο δὲν περιέχει καμιὰ πληροφορία γιὰ τὸν τόπο ἢ τὴν καθολικὴ ἱεραποστολή —, καὶ μία συστατικὴ ἐπιστολή του, πάλι τοῦ 1635, γιὰ ἓναν μαθητὴ του⁴. Ἔτσι ἐξηγεῖται γιὰτὶ ὁ κατ' ἐξοχίην βιογράφος του Brunello δὲν τοῦ ἀφιερώνει γιὰ τὰ τρία περίπου αὐτὰ χρόνια παρὰ δύο σειρές⁵. Χάρη λοιπὸν στὰ ἐκδιδόμενα ἔγγραφα μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε μὲ σχετικὴ ἄνεση τίς κινήσεις καὶ τίς προθέσεις τοῦ Ροδινοῦ, τίς ἐπαφές του μὲ τὰ πρόσωπα τοῦ τότε τουρκικῆ κατάκτηση (τελευταῖο τέταρτο 16ου αἰ.) ἢ μαρτυρία ἀπὸ ἔκθεση τοῦ Στανίλα: Korolevskij, La missione greco-cattolica, «Bessarione», n° 117-118 (1911), σ. 448.

1. Νεοφύτου πρεσβυτέρου τοῦ Ροδινοῦ, Ἀποκρίσις εἰς τὴν ἐπιστολὴν Ἰωάννου πρεσβυτέρου καὶ ῥεφερενδάρου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Παραμουθιάς εἰς τὴν παλαιὰν Ἠπειρον, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ αὐτὸς εὐλαβέστατος Ἰωάννης παραπονάται διὰ τὸν Ῥώμη, Ἀρχιερέα, ὅτι ὡς ἄκρος ποιμένας καὶ ὡς διάδοχος τοῦ Πέτρου δὲν ζητᾷ τὰ πρόβατα, τούτεστιν ἐκείνους, ὅπου ζιοῦσιν εἰς τὸ ῥιτὸν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, Roma, typis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, anno 1659 (πρβλ. περιγραφὴν τοῦ βιβλίου στοῦ Legrand, Β Η, 17 αἰ., τ. 2, Paris 1894, σ. 112. — Brunello, ἔ.ἀ., σ. 212-213, μὲ ἀναλυτικὴ ἀναφορὰ στὰ περιεχόμενα). Ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου ὑπάρχει στὴ Γεννάδειο: Τ 2181.2. Στὴν τελευταία σελίδα (132) ὁ Ροδινοὺς σημείωσε: Εἰς τὴν Νίβιτζαν, ἄχμη. Μηνὶ Ἰανουαρίῳ. Γιὰ τὴν ἔκδοση τῆς Ἀποκρίσεως βλ. τὴν ἀπόφαση τῆς Προπαγάνδας μὲ χρονολογία 27 Μαΐου 1659: Korolevskij, ἔ.ἀ., σ. 478-479 (ἀριθ. XIV). Θὰ ἤθελα νὰ υπογραμμίσω τὴ σημασία τοῦ προλόγου μόνου τοῦ βιβλίου αὐτοῦ (σ. 1-15), καὶ γιὰ τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα πού περιέχει σχετικὰ μὲ τὸν συγγραφέα του (ἀνεκμετάλλευτα ἀπ' ὅσο ξέρω) καὶ γιὰ τίς κρίσεις ὡς πρὸς τὴν ἔφηση ἢ τὴν ἀντίδραση γιὰ μόρφωση πού παρατηρεῖται στὴν Ἑλλάδα, εἰδικὰ σὲ μοναστικὰ κέντρα, τὴν ἐποχὴ αὐτή.

2. Γιὰ νὰ ἀποφύγη ὁ μελετητὴς τὴ σύγχυση, ἂς διορθωθῆ τὸ τυπογραφικὸ λάθος τοῦ Borgia, ἔ.ἀ., σ. 50, ὅπου ὁ Νοέμβριος τοῦ 1647 εἶναι τοῦ 1641 (βλ. τὸ ἔγγραφο στοῦ Korolevskij, ἔ.ἀ. nn. 117-118 [1911], σ. 476).

3. Δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν Korolevskij, ἔ.ἀ., n. 120 [1912], σ. 192.

4. Ἐκδεδομένη ἀπὸ τὸν Legrand, ἔ.ἀ., τ. 3, σ. 296. Τὴν ἐπανεέκδοσε καὶ ὁ Korolevskij, ἔ.ἀ., nn. 117-118 [1911], σ. 478. Πιο κάτω θὰ ἐπανεέλθω γιὰ τὴ συστατικὴ αὐτὴ ἐπιστολή.

5. Brunello, ἔ.ἀ., σ. 158.

που, τίς προσπάθειές του γιά τήν ἴδρυση σχολείου καί τή δημιουργία κύκλου μαθητῶν, τίς ἀντιδράσεις τοῦ ὀρθόδοξου περιβάλλοντος στά ἐνωτικά του κηρύγματα.

1. Ἀπό τίς ἀρχές Αὐγούστου, τὸ ἐνωρίτερον, τοῦ 1633 εἶναι βέβαιο ὅτι ὁ Νεόφυτος βρίσκεται στήν ἀγαπημένη του πόλη, τή Χιμάρια (Α', στ. 2-3). Τὸ τελευταῖο του γράμμα πρὸς τὸν Ingoli, πρὶν ἐγκαταλεῖψῃ τήν Ἰταλία, γράφτηκε ἀπὸ τὸ Lecce στίς 26 Ἰουλίου 1633, λίγες μέρες πρὶν περάσῃ στήν ἀπέναντι ἠπειρωτικὴ ἀκτὴ¹. Μαζί του μεταφέρει ἀρτοφόριο, δυσκοπότηρο, ἄμφια, καμπάνα καί ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ εἶδη ἀξίας 60 δουκάτων, πού τοῦ τὰ εἶχαν δώσει στὴ Νεάπολη, γιά τὸν εὐπρεπισμὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Χιμάριας². Πραγματικὰ ἡ ἐκκλησία αὐτὴ φαίνεται ὅτι ἔχει ἀποπερατωθῆ κατά τὸν Νοέμβριο τοῦ 1633. Ἡ θέση στήν ὁποία βρισκόταν ἦταν μαγευτικὴ, μέσα σὲ πλούσιο ἐλαιῶνα, ὅπου «πηγαὶ διαυγεῖς», κοντὰ στὴ θάλασσα, σὲ μέρος γενικὰ «πολὺ καλῦτερο ἀπὸ ἐκεῖνο ὅπου ὁ Σωκράτης 'τοῦ Μυρρινουσίου κατειρνεύετο καί τοῦ Λυσίου τοῦ Κεφάλου τὸν λόγον διήλεγχε»³ (Β', στ. 6-11).

2. Ἀλλὰ ἡ σπουδαιότερη καί θετικότερη προσφορά τοῦ Ροδινοῦ πρὸς τοὺς Χιμαριῶτες στάθηκε ἡ δωρεὰν διδασκαλία του. Φυσικὰ στὸν τομέα αὐτὸν δὲν πρέπει νὰ παραβλέψουμε τὰ βαθύτερα κίνητρα τοῦ μισσιοναρίου καί ἀποφοίτου τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης, ὁ ὁποῖος ἐφαρμόζει τὸ γνωστὸ σὲ γενικὲς γραμμὲς σχέδιο τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας: μέσα ἀπὸ τὴ μόρφωση, προβολὴ τῶν παπικῶν δογμάτων καί προσέλευση στὸν καθολικισμό⁴. Εἶναι πάντως βέβαιο ὅτι ὡς δάσκαλος ὁ Ροδινός εἶχε μεγάλη ἐπιτυχία ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας παραμονή του στὴ Χιμάρια καί ἀπέκτησε φήμη ἀνάμεσα στοὺς Ἡπειρῶτες. Ἀπόδειξη, οἱ ἀλλεπάλληλες προσκλήσεις πού τοῦ κάνουν ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίνων Παρθένιος⁵ καί ὁ ἐπίσκοπος Παραμυθίας Πορφύριος, ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους μαθητὲς τοῦ Ροδινοῦ⁶, νὰ μεταβῆ καί

1. Τὸ γράμμα στοῦ Κορολεβσκιј, ἔ.ἀ., σ. 191-192 (ἔγγρ. XXV).

2. Αὐτόθι, σ. 191.

3. Δὲν μπόρεσα νὰ ἐπισημάνω τὸ χωρίο αὐτὸ σὲ ἀρχαῖο συγγραφέα. Συχνὲς εἶναι οἱ παρεμβολὲς φράσεων ἀπὸ Ἑλληνες κλασικοὺς στίς ἐπιστολὲς τοῦ Ροδινοῦ. Βλ. χαρακτηριστικὰ γιά τὴν ἀρχαιομάθειά του στοῦ Brunello, ἔ.ἀ., σ. 202-203.

4. Βλ. λεπτομέρειες στοῦ Ζαχ. Ν. Τσιρπανλῆ, Οἱ Μακεδόνες σπουδαστὲς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου Ρώμης καί ἡ δράση τους στήν Ἑλλάδα καί στήν Ἰταλία (16ος αἰ. -1650), Θεσσαλονίκη 1971, σ. 161-162.

5. Μητροπολίτης ἀπὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1632 ὡς τὸν Ἰούλιο τοῦ 1639: Μητροπολίτου Σάβδρων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐν Ἡπειρῶ καί Ἀλβανίᾳ ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά» 12 (1937), σ. 67.

6. Ἡ ἐνδιαφέρουσα αὐτὴ πληροφορία προέρχεται ἀπὸ γράμμα τοῦ Ροδινοῦ μὲ χρονολογία 30 Νοεμβρίου 1631, ἀπὸ Barile: «Uno delli scolari, che hebbe quando sono stato in Iannina, città di Epiro, detto Porfirio, sacerdote, et invero, come

νά ἐγκατασταθῆ στίς πόλεις των, γιά νά ἰδρῦση σχολεῖο (Α', στ. 5-11)¹. Ὁ Νεοφύτος ἀρνεῖται καί προτιμᾷ τῆ Χιμάρα γιά δυὸ λόγους:

α) Γιατί πιστεύει ὅτι ἐδῶ ἐξασφαλίζει περισσότερη ἐλευθερία στίς κινήσεις του, ὥστε τὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ τὸ κήρυγμα καί τῆ διδασκαλία νά εἶναι πλουσιότερα². Συμβαίνει μάλιστα ὁ Τοῦρκος διοικητῆς τοῦ τόπου νά τὸν ἐξη ἀντικρίσει μὲ πολλή κατανόηση, ἐνῶ ὁ ἐπίσκοπος Χιμάρας³ δείχνει φιλοκαθολικά αἰσθήματα καί διάθεση ἀκόμη νά ταξιδέψῃ ὡς τὴν Ρώμη (Α', στ. 16-18).

β) Γιατί στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν ἐποχὴ αὐτῆ βρίσκεται ὁ Κύριλλος Λούκαρις (1623- 4.10.1633, 11.10.1633-1634), ὁ «ἀνδροβρώτης Κύκλωψ⁴, ὁ ψευδώνυμος Κύριλλος» (Α', στ. 8-9). Ἡ παρουσία τοῦ Λουκάρειος στὴν κορυφὴ τῆς ὀρθοδοξίας προξενεῖ στὸν Ροδινοῦ ἀγανάκτηση καί κυρίως φόβο. Αὐτὸ δὲν ὀφείλεται μόνο στὸν σκληρὸ ἀντικαθολικὸ ἀγῶνα τοῦ ὀρθοδόξου προκαθημένου, ἀλλὰ καί σὲ προσωπικοὺς λόγους. Συγκεκριμένα, ὁ Ροδινοῦ κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς παραμονῆς του στὴν Ἡπειρο, δηλ. γύρω στὰ 1628-1629, ἐπισκέφθηκε τὰ Γιάννινα, κήρυξε στὴ μητρόπολη μὲ μεγάλη ἐπιτυχία, ἐγίνε δεκτὸς μὲ ἔγκαρδιότητα ἀπὸ τὸν μητροπολίτη καί τοὺς ἐπισκόπους τῆς περιοχῆς καί κλήθηκε ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς ἡπειρωτικῆς πρωτεύουσας νά μείνῃ στὴν πόλιν καί νά διδάξῃ μὲ μισθὸ ἱκανοποιητικὸ. Δὲν πέρασε ὅμως καιρὸς καί ὁ πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρις ἔγραψε στὸν μητροπολίτη Ἰωαννίνων, ἐνημερώνοντάς τον γιά τίς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τοῦ Ροδινοῦ, τὸν ὁποῖον ἀποκαλοῦσε ἀπατεῶνα (seduttore) καί γι' αὐτὸ ἔπρεπε νά τὸν ἀποφεύγουν οἱ ὀρθόδοξοι⁵. Ὁ μητροπολίτης τότε,

io conobbe, cattolico, è fatto vescovo d' un non malo vescovato detto Curiae sive Γλυκῶν» (K o r o l e v s k i j, ἔ.ἀ., π. 120 [1912], σ. 186). Μετὰ τὴν μαρτυρία αὐτῆ νομίζω ὅτι ὁ Πορφύριος αὐτὸς μπορεῖ νά ταυτισθῆ μὲ τὸν ἐπίσκοπο Βουθρωτοῦ Πορφύριον (1644), ἀφοῦ ἡ Παραμυθία καλύπτει τὸν τίτλο τῆς ἐπισκοπῆς «Βοθροντοῦ καί Γλυκῶς» (βλ. Σ ἄ ρ δ ε ω ν Γ ε ρ μ α ν ο ὦ, ἔ.ἀ., σ. 31, 79).

1. Πρβλ. καί τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ροδινοῦ ἀπὸ τὸ Lecce, 26-7-1633 (K o r o l e v s k i j, ἔ.ἀ., σ. 191). Ἡ πρόσκληση ἐπαναλαμβάνεται ἀπὸ τοὺς ἴδιους καί ἀργότερα, στὰ 1641 (K o r o l e v s k i j, ἔ.ἀ., π. 117-118 [1911], σ. 476, 477).

2. K o r o l e v s k i j, ἔ.ἀ., σ. 191.

3. Τὸ ὄνομά του δὲν ἀναφέρεται. Δὲν ἀποκλείεται νά εἶναι ὁ Σεραφεῖμ (1635;) : Β α σ ι λ ε ῖ ο υ Μ π α ρ ᾶ, Τὸ Δέλφινο τῆς Βορείου Ἡπείρου καί οἱ γειτονικὲς του περιοχὲς Ἀργυροκάστρου, Χειμάρρας, Πωγωνίου, Φιλιατῶν, Παραμυθίας κ.λ., Ἀθῆναι 1966, σ. 103.

4. Πρβλ. Εὐριπίδου, Κύκλωψ 93.

5. Οἱ πληροφορίες προέρχονται ἀπὸ ὑπόμνημα τοῦ Ροδινοῦ, μὲ χρονολογία 1639, ἀναφερόμενο σὲ γεγονότα προγενέστερα (βλ. τὸ ἔγγραφο στοῦ K o r o l e v s k i j, ἔ.ἀ., π. 117-118 [1911], σ. 472). Εἶναι βέβαιο, σύμφωνα μὲ τίς χρονολογικὰς ἐνδείξεις ποὺ περιέχονται σ' αὐτὸ, ὅτι ἡ ἐκδίωξη τοῦ Νεοφύτου ἀπὸ τὰ Γιάννινα συνέβη κατὰ τὸ 1628-1629, πρὶν φυσικὰ ἀπὸ τὴν ἀνοδο στὸν μητροπολιτικὸ θρόνον τοῦ Παρθενίου (1632-1639), ὁ ὁποῖος ἄλλωστε, ὅπως εἶδαμε, τὸν καλεῖ ἐπανειλημμένα.

ἀφοῦ δημοσίᾳ τὸν ἐταπείνωσε μὲ τὸ νὰ τὸν ἀνακαλέσῃ ἀπὸ τὸν ἄμβωνα μέσα στὴν ἐκκλησία, τὸν ἐξεδίωξε ἀπ' ὅλη τὴν Ἡπειρο¹.

Ἡ πικρὴ αὐτὴ ἐμπειρία πλήγωσε τὸν Ροδινό, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἔμφαση ποὺ δίνει στὸ θέμα κάθε φορὰ ποὺ συμβαίνει νὰ κἀνῃ λόγο γι' αὐτό. Π. χ. ὅσο ὁ Λούκαρις εἶναι ζωντανός, γράφει, δὲν θὰ μετακινηθῆ ἀπὸ τὴν ἔδρα του (Α', στ. 8-9)· μὲ ἱκανοποίηση, ἄλλοτε, μεταδίδει πληροφορία μοναχῶν ποὺ ἔφθασαν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὸ Δέλβινο, ὅτι δηλ. ὁ μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως² κτύπησε μὲ κλωτσιές τὸν «κακιαρχῆ» (λογοπαίζει μὲ τὸ «πατριάρχης») Κύριλλο καὶ τὸν πέταξε ἔξω ἀπὸ τὸ κελλί του (Β', στ. 17-21)· μὲ εὐχαρίστηση, ἀκόμη καὶ στὰ 1634, δηλώνει ὅτι ξέφυγε ἀπὸ τὸν κίνδυνο νὰ συλληφθῆ καὶ νὰ παραδοθῆ στὸν Λούκαρι, σύμφωνα μὲ ἔγγραφη ἐντολὴ «di quel nequissimo Cirillo» (Γ', στ. 20-23).

Οἱ παρχιπάνω μαρτυρίες ἀποδεικνύουν, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὸ ἀδιάπτωτο ἐνδιαφέρον τοῦ ὀρθοδόξου πατριάρχῃ καὶ τῆ συνεχῆ παρακολούθηση τῶν κινήσεων τοῦ καθολικοῦ μισσιοναρίου ἀκόμη καὶ στὴν ἀκριτικὴ περιοχὴ τῆς Ἡπείρου. Τὸ πρόβλημα ποὺ αὐτόματα τίθεται ἀπὸ τὴ διαπίστωση αὐτὴ εἶναι τὸ ἀκόλουθο: Πῶς συμβαίνει ὁ Ροδινός νὰ ἔχῃ ἀποσπάσει τὴν εὐνοια ὀρθοδόξων ἀρχιερέων τῆς Ἡπείρου, δηλ. τοῦ Ἰωαννίνων, τοῦ Παραμυθίας ἢ τοῦ Χιμάρας, τῆ στιγμῆ ποὺ τὸ πατριαρχεῖο τὸν καταδιώκει. Ἡ ἀπάντηση νομίζω ὅτι δὲν εἶναι δύσκολη. Οἱ ἀρχιερεῖς αὐτοὶ προσβλέπουν μὲ χρυσές ἐλπίδες στὴ διδασκαλία τοῦ Νεοφύτου. Ἐπιθυμία τους εἶναι νὰ καλύψουν τὶς διδακτικὲς ἀνάγκες τῶν περιφερειῶν τους. Ἀγνοοῦν ἢ δὲν πιστεύουν στὴν ἄσκηση καθολικῆς προπαγάνδας ἀπὸ τὸ ἴδιο πρόσωπο καὶ στὴ ζημίαι προφανῶς ποὺ αὐτὴ θὰ προκαλέσῃ. Μόνον ὅταν τὸ κέντρο τῆς ὀρθοδοξίας στείλῃ σαφεῖς ἐντολές καὶ ἐπισημάνῃ τὸν κίνδυνο, τότε οἱ καλές προθέσεις μεταβάλλονται. Ἀπόδειξη χαρακτηριστικὴ ἔχουμε στὸ πρόσωπο τοῦ ἴδιου τοῦ Ροδινοῦ ἀπὸ τὴν παραμονὴ του στὰ Γιάννινα τὸ 1628-1629, ποὺ ἤδη μνημονεύσαμε.

3. Τὰ ἀποτελέσματα πάντως ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Νεοφύτου στὴ Βόρειο Ἡπειρο ὀφείλουμε νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι δὲν ὑπῆρξαν εὐκαταφρόνητα.

Τὸ πρῶτο σχολεῖο ποὺ ἰδρύει τὸ ἐντοπιζομε στὸ χωριὸ Βοῦνος, σὲ

1. Ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ ὀφείλεται στὴν ἐκτενῆ ἐκθεση τῆς καθολικῆς ἱεραποστολῆς στὴν Ἡπειρο τοῦ Ἀρχαδίου Στανίλα (ἔτους 1685): Korolevskij, ἔ.ἀ., σ. 448-449. Καὶ ἐδῶ δὲν μνημονεύονται χρονολογίες. Συνδυάζονται ὅμως οἱ εἰδήσεις πολὺ καλὰ μὲ ὅσα ἀναφέρονται πῶς πάνω.

2. Μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ τὸ 1623 εἶναι ὁ Παρθένιος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 1644 θὰ ἀνέλθῃ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο Κωνσταντινουπόλεως (ὡς Παρθένιος Β' ὁ Ὁξύς): Μα ν ο υ ἢ Ι. Γ ε δ ε ὦ ν, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, Κωνσταντινούπολις 1885-1890, σ. 572-574. Γιά τὸ μνημονευόμενον ἐδῶ ἐπεισόδι ἀνάμεσα στὸν Λούκαρι καὶ τὸν Παρθένιο δὲν ἔχω ἀπὸ ἀλλοῦ πληροφορίες.

μικρή απόσταση από τη Χιμάρα. Έδω συγκεντρώθηκαν αρκετοί νέοι όχι μόνον από το χωριό αυτό, αλλά και από τα γύρω μέρη, κληρικοί ακόμη και μοναχοί τῶν κοντινῶν μοναστηριῶν. Ἡ ἵδρυση χρονολογεῖται κατὰ τὸ 1628¹.

Τὸ δεύτερο σχολεῖο τὸ συναντοῦμε στὴ Χιμάρα, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ δημοσιευόμενα ἐδῶ ἔγγραφα. Οἱ μαθητὲς του προέρχονται ἀπὸ τὸ Δέλβινο καὶ τὴν Αὐλώνα, ἐνῶ ἀναμένει αρκετοὺς Κερκυραίους, μετὰ τὴν ἔντονη ἄρνησή του² σὲ σχετικὴ πρόσκληση νὰ μεταβῆ στὴν Κέρκυρα καὶ νὰ διδάξῃ ἐκεῖ (Β', στ. 11-15· πρβλ. καὶ Γ', στ. 23-24). Τὸν Αὐγούστο πάντως τοῦ 1634 ὁ Ροδινὸς ἀναφέρει ὅτι ἔχει «μερικοὺς» μαθητὲς καὶ περιμένει ἄλλους ἀπὸ διάφορους τόπους· ἢ προσέλευση νέων καθυστερεῖ, γιὰ τὸ χωριὸ εἶναι ἀπομακρυσμένο, ἀφιλόξενο καὶ στερεῖται ἀπὸ καθετὶ τοῦ διαθέτουν οἱ πόλεις (Γ', στ. 6-9). Ὅπως ὅμως βεβαιώνει ὁ ἴδιος, τὸ σχολεῖο αὐτό, ἂν καὶ μικρὸ σὲ μαθητικὸ δυναμικὸ, τὸ κράτησε σὲ λειτουργία ὅλο τὸν καιρὸ τῆς παραμονῆς του στὴ Χιμάρα, ὡς τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1636, καὶ σκοπεύει νὰ τὸ διατηρήσῃ ἀνοιχτὸ μόλις ἐπιστρέψῃ ξανά ἀπὸ τὴν Ἰταλία³. Ἄλλες λεπτομέρειες γιὰ τὴν τύχη τοῦ σχολείου δὲν μᾶς παραδίδουν οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Ροδινοῦ. Σὲ μεταγενέστερο μόνο γράμμα του, τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1639 (ἀπὸ τὴ Νεάπολη), ἀφοῦ βέβαια μεσολαβεῖ ἡ τρίτη περίοδος τῆς ἱεραποστολῆς του στὴ Χιμάρα (Αὐγούστος 1637 - καλοκαίρι 1639), παραπονεῖται ὅτι τὸ σχολεῖο, ἐξ αἰτίας τῆς ἀπουσίας του, ὑφίσταται σημαντικὴ φθορά⁴.

Ὡστόσο καὶ ἀπὸ τὴν ὀλιγόχρονη ἔστω καὶ ἀποσπασματικὴ αὐτὴ διδασκαλία εἶχε τὴν τύχη ὁ Ροδινὸς νὰ ἀναδείξῃ Ἡπειρώτες μαθητὲς; Οἱ μαρτυ-

1. Καὶ ἡ μαρτυρία αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐκθεση Στανίλα, χωρὶς νὰ μνημονεύονται ἐνδείξεις χρονολογικῆς: Κορολεβσκιј, ἔ.ἀ., σ. 448. Ἀσφαλέστερες εἶναι οἱ εἰδήσεις ἀπὸ τὰ σύγχρονα ὑπομνήματα τοῦ Ροδινοῦ (1628, 1630): Brunello, ἔ.ἀ., σ. 156.

2. Αὐτὴ ὀφειλόταν στὸ γεγονός ὅτι ὁ πρωτοπαπᾶς Κερκύρας Floro εἶχε κακοποιήσει, σὲ συζήτηση ἐπὶ θρησκευτικοῦ θέματος, τὸν Ροδινὸ καὶ τὸν εἶχε ἀπειλήσει μὲ σοβαρότερα μέτρα ἐναντίον του, ἐξαναγκάζοντάς τον νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ νησι κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τῶν βενετικῶν ἀρχῶν (Κορολεβσκιј, ἔ. ἀ., σ. 449. Πρβλ. καὶ τὴν cronica τῶν μαθητῶν τοῦ Ἑλλ. Κολλ. στοῦ Legrand, Β Η, 17ος αἰ., τ. 3, σ. 291). Ὁ Floro θὰ μπορούσε νὰ ταυτισθῆ μὲ τὸν πρωτοπαπᾶ Κερκύρας Γρηγόριο Φλώρο, γνωστὸν ἀπὸ πιστοποιητικὸ πὸ ἐκδίδει στὰ 1635 (δημοσιευμένο στοῦ Legrand, ἔ. ἀ., σ. 472-473). Πρβλ. καὶ ἄλλον πρωτοπαπᾶ Κερκύρας ἀπὸ τὴν ἴδια οἰκογένεια, τὸν Θεοδόσιο Φλώρο (†1675): Legrand, ἔ. ἀ., τ. 1, Paris 1894, σ. 158. Ἡ ἐκδίωξη τοῦ Ροδινοῦ ἀπὸ τὴν Κέρκυρα πρέπει, νομίζω, νὰ τοποθετηθῆ χρονολογικὰ κατὰ τὸ 1628-1629, ὅταν δηλ. γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Κύπριος λόγιος περνᾷ στὴν Ἡπειρο. Ἐτσι ἐξηγεῖται τώρα, πὸ γιὰ δευτέρη φορὰ βρίσκεται στὴ Χιμάρα, ἢ φράση του «οἱ ἐμοὶ ποτὲ διώκται Corfioti» (Β', στ. 13).

3. Βλ. τὴν ἐπιστολὴ του ἀπὸ τὴ Νεάπολη, μὲ χρονολογία 24 Μαΐου 1636: Κορολεβσκιј, ἔ. ἀ., n. 120, σ. 193-194.

4. Αὐτόθι, n. 123 (gennaio-marzo 1913), σ. 172.

ρίες ὀδηγοῦν σὲ ἀπάντηση καταφατική. Γνωρίζουμε πραγματικά τὰ ὀνόματα 4 μαθητῶν τοῦ Νεοφύτου, γιὰ τὴ μελλοντικὴ ἐξέλιξη τῶν ὁποίων φαίνεται νὰ ἐνδιαφέρεται ὁ διδάσκαλος, κάποτε μάλιστα πολὺ ζωηρά. Ὁ πρῶτος ἀπ' αὐτούς, κατὰ σειρὰ χρονολογική, εἶναι ὁ Παραμυθίας Πορφύριος, ὁ ὁποῖος μαθήτευσε κοντὰ στὸν Κύπριο μισσιονάριο, ὅταν ὁ τελευταῖος ἔμεινε στὰ Γιάννινα, φυσικὰ κατὰ τὸ 1628-1629. Πιὸ πάνω (σ. 319 σημ. 6) ταυτίσαμε τὸν μαθητὴ μὲ τὸν ἐπίσκοπο, σύμφωνα μὲ γράμμα τοῦ ἴδιου τοῦ Ροδινοῦ.

Δεύτερος μαθητὴς τοῦ ἀναφέρεται κάποιος ὀρθόδοξος μοναχός, ὁ Κύριλλος Justiniano (Giustiniani - Ἰουστινιάνης). Σ' αὐτὸν μάλιστα ὁ Νεόφυτος ἐπιδίδει τὴν ἐπιστολή του, ἀπὸ 20 Αὐγούστου 1634 (ἔγγρ. Γ'), γιὰ νὰ τὴ φέρη στὴν Ρώμη καὶ νὰ τὴν παραδώσῃ στὸν γραμματέα τῆς Προπαγάνδας Φραγκίσκο Ingoli. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὕτῃ ὁ καθολικὸς ἱεραπόστολος ἐπαινεῖ τὰ προσόντα τοῦ Justiniano, τὴν ἔφεσή του γιὰ μάθηση, τὰ φιλοκαθολικά του αἰσθήματα, τὸ ἐνδιαφέρον του, τέλος, νὰ πάρῃ μεγαλύτερη μόρφωση πηγαίνοντας στὴ Ρώμη νὰ σπουδάσῃ (Γ', στ. 9-12). Ἐπικαλεῖται δὲ ὁ Ροδινός, γιὰ τὴν τακτοποίηση τοῦ μαθητῆ του σὲ ἐκκλησιαστικὸ κολλέγιο τῆς καθολικῆς πρωτεύουσας, τὴν ἀμέριστη ὑποστήριξη τοῦ Ingoli (Γ', στ. 12-15, 19-20).

Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἰουστινιάνη στὴ Ρώμη ἀποκαλύπτει μία ἄλλη πρόθεση τοῦ Ροδινοῦ καὶ γενικότερα τῆς καθολικῆς προπαγάνδας στὸν ἐλληνικὸ χῶρο. Συγκεκριμένα, ὁ διευθυντὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Ρώμης εἶχεν ἀναθέσει στὸν Νεόφυτο, ὅταν θὰ ἔφθανε στὸ Ἁγιον Ὄρος¹, νὰ ἐπιλέξῃ δύο καλοὺς μοναχοὺς καὶ νὰ τοὺς στείλῃ, γιὰ νὰ συμπληρώσουν τίς σπουδές τους, στὸ παραπάνω ἴδρυμα. Ὁ Νεόφυτος δὲν πῆγε στὸν Ἄθω, ἀλλὰ φρόντισε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ διευθυντῆ συστήνοντας γιὰ τὸ Κολλέγιο ἕναν ἄλλο μοναχό, τὸν Κύριλλο Ἰουστινιάνη (Γ', στ. 15-19). Ἡ τύχη τοῦ μοναχοῦ αὐτοῦ στὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο γίνεται γνωστὴ χάρις στὴν ἀπόφαση τῆς ὑπ' ἀριθμ. 199 συνεδρίας τῆς Προπαγάνδας, μὲ ἡμερομηνία 5 Δεκεμβρίου 1634. Ὁ διευθυντὴς τοῦ ποντιφικικοῦ ιδρύματος ἔδωξε κυριολεκτικὰ τὸν Ἰουστινιάνη (*ille reiectus a rectore dicti collegij*), ὁ ὁποῖος καὶ ἀνεχώρησε γιὰ τὴν Ἑλλάδα (βλ. ὅσα ἀκολουθοῦν μετὰ τὸ κείμενο τοῦ ἔγγρ. Γ')². Φαίνεται ἐξ ἄλλου ὅτι ὁ ὀρθόδοξος μοναχός καὶ

1. Ἄς προστεθῇ ὅτι ἡ πληροφορία αὕτη εἶναι ἀπὸ τίς πρῶτες πού διαθέτουμε σχετικὰ μὲ τὴν προσπάθεια τῆς Καθολικῆς Προπαγάνδας καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης νὰ προσελκύσῃ ἀγιορεῖτες μαθητὲς στὴν καθολικὴ πρωτεύουσα. Πρβλ. μεταγενέστερες ἐνέργειες τοῦ Βατικανοῦ στοῦ Ζ α χ. Ν. Τ σ ι ρ π α ν λ ῆ, Οἱ Μακεδόνες σπουδαστές, σ. 109 καὶ σημ. 6.

2. Στὴν ἀπόφαση τῆς Προπαγάνδας ἀναφέρεται, μᾶλλον ἀπὸ παρανόηση, ὅτι ὁ μοναχός Κύριλλος Ἰουστινιάνης εἶναι ἀγιορεῖτης. Στὴν ἐπιστολὴ πάντως τοῦ Ροδινοῦ (ἔγγρ. Γ') δὲν γίνεται καθόλου λόγος γιὰ μιὰ τέτοια ιδιότητα μοναχοῦ.

μαθητής του Ροδινοῦ δὲν ἔγινε δεκτὸς στὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, ἀφοῦ στὸ μαθητολόγιο, θὰ λέγαμε, τῆς Σχολῆς, τὸ ὁποῖο μὲ λεπτομέρεια τηρεῖται κατὰ τὰ ἔτη 1624-1730, δὲν ἀναγράφεται καθόλου τὸ ὄνομά του¹. Τὶς αἰτίες πάντως τῆς ἀποπομπῆς τοῦ Ἰουστινιάνη ἀπὸ τὸ Κολλέγιο δὲν τὶς γνωρίζουμε.

Τρίτος μαθητής τοῦ Νεοφύτου μαρτυρεῖται ὁ Ἱερεμίας Στεφανάκης, διάκονος, ἀνεψιὸς τοῦ μητροπολίτη Ἰωαννίνων καὶ τοῦ ἐπισκόπου Βελλᾶς. Ἡ πληροφορία προέρχεται ἀπὸ συστατικὴ γι' αὐτὸν ἐπιστολὴ τοῦ Ροδινοῦ, τὴν ὁποία ἀπευθύνει στοὺς ἀρμοδίους τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου, κατὰ τὸ ἔτος 1635. Ὁ Στεφανάκης, σύμφωνα μὲ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ ἔγγραφο, μαθήτευσε κοντὰ στὸν Κύπριο λόγιο, ἔχει κλίση πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὸν ἐκκλησιαστικὸ κλάδο, γνωρίζει νὰ γράφῃ καὶ νὰ διαβάζῃ, μιᾶ πολὺ καλὰ τουρκικὰ καὶ βουλγαρικὰ². Τὰ κατὰστιχα τῶν μαθητῶν τοῦ παπικοῦ φροντιστηρίου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου περιλαμβάνουν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Στεφανάκη· ἔγινε δεκτὸς στὸ ἴδρυμα τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1635, σὲ ἡλικία 20 ἐτῶν, ἀλλὰ δὲν ἔμεινε παρὰ λίγους μῆνες· ἐγκατέλειψε τὴν Ρώμη «*per carpiccio*» καὶ κατευθύνθηκε στὸ Παρίσι, ὅπου πέθανε, ἐνῶ σπούδαζε³. Περισσότερες λεπτομέρειες δὲν ἀναφέρουν οἱ πηγές.

Ὁ τέταρτος καὶ τελευταῖος μαθητής, ποὺ μοῦ εἶναι γνωστὸς, ἐπισημαίνεται σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Ροδινοῦ ἀπὸ τὴ Χιμάρα στίς 28 Αὐγούστου 1637. Πρόκειται γιὰ τὸν ἱερέα Δημήτριο, ἀλβανικῆς καταγωγῆς. Μὲ τὴ βοήθειά του ὁ Νεόφυτος θὰ προσπαθῆσῃ νὰ μεταφράσῃ στὰ ἀλβανικὰ τὴν «*dottrina christiana*», ἓνα εἶδος δηλ. ἀπλῆς κατηχήσεως, ἐκτάσεως δύο μόνο φύλλων, τὴν ὁποία σκέπτεται νὰ ἀποστείλῃ στὴν Ρώμη, γιὰ νὰ τυπωθῇ μὲ ἔξοδα τῆς Προπαγάνδας⁴. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ μᾶλλον θὰ ματαιωθῇ, γιατί ὁ Ingholi θὰ σπεύσῃ νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν μισσιονάριο ὅτι ἡ «*χριστιανικὴ διδασκαλία*» ἔχει μεταφρασθῇ στὰ ἀλβανικὰ καὶ ἔχει ἤδη τυπωθῆ⁵.

1. Πρόκειται γιὰ τὸν κώδικα ὑπ' ἀριθ. 14 τοῦ Arch. del Coll. Greco (Roma). Βλ. σχετικὰ τοῦ Τσιρπανλή, ἔ. ἀ., σ. 69.

2. Βλ. τὸ κείμενο τοῦ Legrand, BH, 17 αἰ., τ. 3, σ. 296 (καὶ τοῦ Korolevskij, ἔ. ἀ., π. 117-118, σ. 478). Ὁ μνημονευόμενος στὸ ἔγγραφο αὐτὸ (1635) κληρικός, τὸν ὁποῖον ὁ Ροδινοὸς ἔστειλε «*alli di passati*» στὴ Ρώμη, γιὰ τὸ Ἑλλ. Κολλ., μπορεῖ, νομίζω, νὰ ταυτισθῇ μὲ τὸν Κύριλλο Ἰουστινιάνη, ἀφοῦ αὐτὸς προηγεῖται σύμφωνα μὲ τὸ γράμμα τοῦ 1634 (ἔγγρ. Γ').

3. Legrand, ἔ. ἀ., σ. 296-297. Βλ. ἐπίσης τὸ ἀνέκδοτο ἔγγραφο τοῦ διευθυντῆ τοῦ Ἑλλην. Κολλ. Tarquinio Galluzzi, μὲ χρονολογία 7 Δεκεμβρίου 1635, στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ὅτι ὁ πάπας καὶ οἱ καρδινάλιοι Francesco καὶ Antonio Barberini ἔδωσαν τὴ συγκατάθεσή τους γιὰ τὴν εἴσοδο τοῦ Στεφανάκη στὸ ἴδρυμα: Arch. Coll. Greco, τ. 6, φ. 43^r. Πρβλ. αὐτόθι, φ. 51^r καὶ 55^r, ὅπου ἄλλα ἔγγραφα τοῦ ἴδιου διευθυντῆ σχετικὰ μὲ τὸν Στεφανάκη.

4. Βλ. τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Korolevskij, ἔ. ἀ., π. 120 (aprile - giugno 1912), σ. 195-197.

5. Αὐτόθι, σ. 197. Πρβλ. καὶ Borgia, I monaci Basiliani, σ. 49 καὶ σημ. 33.

4. ‘Αλλά τὸ διδακτικὸ ἔργο τοῦ Ροδινοῦ στὴν “Ηπειρο δὲν περιορίζεται μόνο μέσα στὸν κύκλο τῶν μαθητῶν του· ἀποκτᾶ καὶ εὐρύτερες προοπτικές ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι βιβλία δικὰ του, μὲ ἐκλαϊκευτικὸ θρησκευτικὸ περιεχόμενο, φροντίζει νὰ διανεμῶνται παντοῦ. Καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ὁμοίως πρέπει νὰ ὑπενθυμίσουμε τὸν προσηλυτιστικὸ σκοπὸ τῶν βιβλίων τοῦ Ροδινοῦ ποὺ τυπώνονται ἀπὸ τὴν Προπαγάνδα. ‘Αξίζει ὡστόσο νὰ υπογραμμισθῇ ἐδῶ ἡ ξεχωριστὴ μέριμνα ποὺ δείχνει ὁ Νεόφυτος γιὰ τὴν ἀποστολὴ καὶ διανομὴ τῶν βιβλίων σὲ διάφορα μέρη τῆς “Ηπείρου, καθὼς καὶ ἡ πίστη του γιὰ τὴν ὠφέλεια ποὺ προκύπτει ἀπ’ αὐτά. «Χωρὶς βιβλία», ἔγραφε σὲ ὑπόμνημά του τὸ 1639, «δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ὠφελήσῃ σὲ τίποτε»¹.

‘Εχει μεταφέρει ὅλα σχεδὸν τὰ βιβλία στὸ Lecce², ἀπ’ ὅπου τὰ προ-
ωθεῖ πρὸς τὴν “Ηπειρο ἢ τίς ἄλλες ἐλληνικὲς χῶρες³. Μόλις φθάνῃ στὴ Χι-
μάρρα, ἐνδιαφέρεται ἀμέσως μὲ μαθητὲς του νὰ σταλοῦν τὰ βιβλία στὰ γύρω
χωριὰ (Α’, στ. 4-6). Στὰ 1634 ἐνημέρωνε τὸν Ingoli ὅτι τοῦ μένου ἀκόμη
200 ἀντίτυπα, ἀλλὰ ἐλπίζει σύντομα νὰ τὰ δώσῃ κι’ αὐτὰ (Γ’, στ. 25-26).
‘Αλλοτε, κατὰ τὸ 1641, παρακαλεῖ γιὰ τὴν ἐκτύπωσιν ἀπὸ τὴν Προπαγάνδα
ἐνὸς βιβλίου του, τὸ ὁποῖο ἐπιθυμεῖ νὰ δεθῇ μὲ δικὰ του ἔξοδα καὶ νὰ τοῦ
τὸ στείλουν στὴ Χιμάρρα γιὰ νὰ τὸ διανείμῃ δωρεάν⁴.

Καὶ στὸν τομέα αὐτόν, τῆς συνθέσεως δηλ. βιβλίων ποὺ γίνονται εὐ-
πρόσδεκτα ἀπὸ τὸν ἀπλό λαό, ἡ ἐπιτυχία τοῦ Ροδινοῦ εἶναι ἀναγνωρισμένη.
‘Η σύντομη καὶ περιεκτικὴ μορφή, ἡ ἀπλούστευση τῶν δύσκολων δογματι-
κῶν ζητημάτων, ἡ χρησιμοποίησιν τῆς νεοελληνικῆς δημώδους γλώσσας, ἡ
ἀπόδοσιν τοῦ περιεχομένου μὲ διάλογο, ἡ ἐπιλογὴ θεμάτων χρήσιμων καὶ
γενικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἐξασφάλιζαν στὰ ἔργα τοῦ Κυπρίου λογίου διάδοσιν
καὶ εὐμενῆ ὑποδοχὴν ἀκόμη καὶ ἀνάμεσα στοὺς ἀπομονωμένους καὶ τραχεῖς
κάποτε πληθυσμοὺς τῆς Βορείου “Ηπείρου⁵.

‘Ανακεφαλαιώνοντας μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἀπὸ τὴν παρα-
μονὴ τοῦ Ροδινοῦ στὴν “Ηπειρο δημιουργήθηκε ἀναμφισβήτητα στὸν τόπο
μιὰ πνευματικὴ κίνησιν. ‘Η ἀκτινοβολία ἀπὸ τὴν ἐντονη προσωπικότητά του
καὶ τὸ ἔργο του, διδακτικὸ ἢ συγγραφικὸ, προκάλεσε βέβαια καὶ θετικὲς καὶ
ἀρνητικὲς ἀντιδράσεις. Θετικὲς, ἀπὸ τὴν ἀποψη ὅτι οἱ “Ηπειρώτες ἀγκάλια-
σαν ἕναν “Ελληνα, μορφωμένο καὶ σπουδασμένο στὴ Δύση, ποὺ θέλησε νὰ
διδάξῃ τὰ παιδιὰ τους δωρεάν. ‘Αρνητικὲς, ἀπὸ τὴν ἀποψη ὅτι τὸ κέντρο τῆς
ὀρθοδοξίας ἔβλεπε στὸ ἴδιο πρόσωπο τὸν ἐπικίνδυνον προπαγανδιστὴ τῆς Καθο-

1. Korolevskij, ἔ. ἀ., π. 117-118 (luglio - dicembre 1911), σ. 472-473.

2. Αὐτόθι, π. 120, σ. 187 (ἐπιστολὴ τῆς 30 Νοεμβρίου 1631, ἀπὸ Barile).

3. Αὐτόθι, σ. 190 (ἐπιστολὴ τῆς 20 Ἰουλίου 1632, ἀπὸ Barile).

4. Αὐτόθι, π. 117-118, σ. 476, 477 (ἐπιστολὲς ἀπὸ τὴ Χιμάρρα, τῆς 12 καὶ 26 Νοεμβρίου 1641).

5. Πρβλ. καὶ τίς σχετικὲς παρατηρήσεις τοῦ Brunello, ἔ. ἀ., σ. 204-205.

λικής Ἐκκλησίας. Καί στίς δυὸ περιπτώσεις νομίζω ὅτι ὁ τόπος κέρδισε. Κι' αὐτό, γιατί ὅσο κι' ἂν δεχθοῦμε ὅτι ὁ Ροδινὸς δημιούργησε φιλοκαθολικὸ κλίμα στὴν Ἠπειρο, ἂν καί σαφεῖς ἀποδείξεις δὲν ὑπάρχουν, ἡ παρουσία του τόνωσε τὴν ἔφρηση γιὰ μάθηση, ἀλλὰ καί, ἀντίθετα ἀπ' ὅτι ὁ ἴδιος ἀνέμενε, ἀναθέρμανε τὴν ὀρθόδοξη συνείδηση τῶν κατοίκων, ἀφοῦ ἐξ αἰτίας του ἐπεμβαίνει κατὰ τρόπο δραστήριο τὸ πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως. Φυσικὰ ἔχουμε τὸ παράδειγμα τῶν δύο νέων κληρικῶν, τοῦ Ἰουστινιάνη καὶ τοῦ Στεφανάκη, τοὺς ὁποίους ὁ Ροδινὸς φροντίζει νὰ στείλῃ στὴν Ρώμη, γιὰ νὰ φοιτήσουν στὸ ἐκεῖ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο. Ἡ δυνατότητα ὡστόσο ποῦ ἡ ἔρευνα μᾶς ἔδωσε νὰ παρακολουθήσουμε τίς κινήσεις καὶ τῶν δύο μετὰ τὴν ἀφιξή τους στὴν Ρώμη, πιστοποιεῖ ὅτι τὸ περιβάλλον τοῦ Κολλεγίου δὲν ἦτο ἀνεκτὸ γι' αὐτούς. Πῶς θὰ μπορούσε νὰ ἐρμηνευθῇ διαφορετικὰ ἢ ἄμεση ἀποπομπή τοῦ Ἰουστινιάνη ἀπὸ τὸ ἴδρυμα ἢ ἡ ἀναχώρηση γιὰ τὴ Γαλλία τοῦ Στεφανάκη λίγους μῶλις μῆνες μετὰ τὴν εἴσοδό του στὸ Κολλέγιο; Δὲν ἀποκλείω καὶ χίλιους δυὸ ἄλλους λόγους. Καί οἱ δύο ὁμοίως περιπτώσεις, ἂν συνδυασθοῦν, νομίζω ὅτι ἀφήνουν σοβαρὰ ἐρωτηματικὰ στὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Ροδινοῦ ὅτι οἱ νέοι αὐτοὶ ὑπῆρξαν «cattolici»¹.

Λίγο μετὰ τὸν Ροδινὸ ἡ καθολικὴ προπαγάνδα ἐντείνει τὴ δραστηριότητά της στὴν Ἠπειρο. Τότε ἡ ἀντίδραση τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας θὰ γίνῃ πιὸ ζωηρὴ καὶ θὰ φροντίσῃ νὰ περιφρουρήσῃ τὸ ποιμνιὸ της μὲ δραστηκότερα μέτρα. Χαρακτηριστικὸς μάλιστα εἶναι ὁ ἀφορισμὸς ποῦ ἐκδίδει ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίνων Καλλίνικος (1644-1666), στίς 16 Ἰουνίου 1662, ἐναντίον τοῦ φιλοκαθολικοῦ ἀρχιεπισκόπου Δυρραχίου Συμεῶν Λασκάρεως, ἐξ αἰτίας κυρίως τοῦ προσηλυτιστικοῦ του ἐργου στὴν περιοχή Χιμάρας². Στὸ ἔγγραφο αὐτὸ ἀς ὑπογραμμισθῇ ἡ ὀργή τοῦ Καλλινίκου γιὰ τὰ «θολερώτατα νερά τῶν βορβορώδων καὶ βλασφημῶν διδασκαλιῶν καὶ δογμάτων ὁποῦ ἀναβρύνουσιν εἰς τὸ τῶν Γραικῶν κολέγιο, εἰς τὴν μεμιασμένην τῆς αἰωνίου κολάσεως πηγὴν, ὁποῦ εἰς τὴν Ῥώμην εἶναι, εἰς τὸ ὁποῖον ὡς εἰς χαλκεῖον τοῦ διαβόλου μὲ μεγάλην χαλκεύονται πλάνην τὰ πολεμοῦντα τῆς Ἐκκλησίας μας ὄπλα»³. Τὸ ἀπόσπασμα ἀποδεικνύει, ὡς ἓνα σημεῖο, ὅτι μετὰ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Ροδινοῦ ἀπὸ τὴν Ἠπειρο, οἱ καρποὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου

1. Βλ. γιὰ τὸν Ἰουστινιάνη στὸ ἔγγρ. Γ', στ. 10. Γιὰ τὸν Στεφανάκη δὲν ἐκφράζεται μὲ σαφήνεια ὁ Ροδινός. Δὲν ὑπάρχει ὡστόσο ἀμφιβολία ὅτι, ἀφοῦ ἀναλαμβάνει νὰ τὸν συστήσῃ στὸ Ἑλλ. Κολλ., θὰ εἶχε σχηματίσει τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ Στεφανάκης ἔτρεφε φιλοκαθολικὰ αἰσθήματα.

2. Δημοσιεύθηκε σύμφωνα μὲ ἐπίσημο ἀντίγραφο ποῦ ἐναπόκειται στὰ ἀρχεῖα τῆς Propaganda Fide: V. Laurent, Le patriarche d'Ochrida Athanase II et l'Église Romaine. Notes et documents, «Balkanica» 8 (1945), σ. 37-45. Ἀναδημοσίευση τοῦ ἐγγράφου βλ. στοῦ Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου, Ὁ Ἰωαννίνων Καλλίνικος, «Ἠπειρωτικὴ Ἔστια» 3(1954), σ. 579-585.

3. Laurent, ἔ. ἀ., σ. 42.

τῆς Ρώμης δὲν προκαλοῦν παρὰ μόνον πικρὴ γεύση στὴν ἑλληνικὴ καὶ ὀρθόδοξη αὐτὴ περιοχὴ.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Καὶ τὰ τρία ἔχουν τὸν ἴδιο ἀποστολέα καὶ τὸν ἴδιο ἀποδέκτη. Ὁ πρῶτος εἶναι ὁ Ν. Ροδινὸς καὶ ὁ δεύτερος ὁ Φραγκίσκος Ingoli.

Α'

Ἀφιξη τοῦ Ροδινοῦ στὴ Χιμάρα. Προσκήσεις γιὰ διδασκαλία στὰ Γιάννινα καὶ στὴν Παραμυθιά.

Αὐτόγραφο

Χιμάρα, 22 Αὐγούστου 1633

APF- SOCG, τ. 151, φ. 427Γ.

/1 Molto illustre et reverendissimo Signor,

/2 Per mancamento di pasagio non habbiamo potuto passar a Cimarra fin a /3 questi giorni, 22 d' Agosto, oue agiutati da Dio procuraremo di esequir tutto /4 quello che sara in seruitio di Dio e della Sacra Congregazione.

Con prima occasione mandarò /5 a distribuir li libri con qualche scolaro mio, se bene una bona parte di quelli /6 sono gia dati e mandati in uarij lochi.

L' arciescouo di Jannina detto /7 per nome Partenio mi scrisse, sono e duoi uolte, amoreuolissimamente che /8 deuo andar da lui, ma io nè sono andato, nè ho animo di andare, mentre /9 l' ὁ ἀνδροβρώτης Κύκλωψ, ὁ ψευδώνυμος Κύριλλος ἐ εἰναι. L'istesso scrissi al /10 uescouo di Paramithia Porfirio, che anco lui mi scrisse che uadi da lui, che /11 non posso andare. Scrissi bene che si desiderano che apresso loro siino homini /12 uirtuosi, non lascino di mandar a Cimarra alcuni scolari.

Scrissi a V(ostra) S(ignoria) R(everendissimi)ma, /13 doppo che mi parti di Napoli, con questa, 3 lettere*, nelle quali daua auiso a V(ostra) S(ignoria) R(everendissima) /14 del tutto. Scriueua anco che si piace quella poca de limosina me la mandino /15 a Lecce, alle mani del R(everendo) P(adre) D(on) Gregorio Antonello**, e sarà ben consignata.

/16 L' agente di questo paese ci ha uisto con l' amonissimo ochio, similmente il /17 uescouo di Cimarra, al quale spero nel Signore con tempo //uerra// a Roma con /18 alcune conditioni.

* Μία ἀπὸ τὲς τρεῖς ἐπιστολὲς ποὺ ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Ροδινὸς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἐκείνη τῆς 26 Ἰουλίου 1633, ἀπὸ τὸ Lecce (δημοσιευμένη στοῦ Κορολεβσκι, ἔ.ἔ., no 120 [aprile - giugno 1912], σ. 191-192). Γιὰ τὲς ἄλλες δύο δὲν διαθέτω πρόσθετα στοιχεῖα.

** Τὸ ἴδιο πρόσωπο ὑποδεικνύει καὶ στὴν ἐπιστολὴ του ἀπὸ τὸ Lecce (αὐτὸ θι, σ. 191). Πρβλ. καὶ ἔγγρ. Β', στ. 25.

/¹⁹ Il Signor Iddio conceda a V(ostra) S(ignoria) R(everendissima) longa uita.

/²⁰ Di Cimarra alli 22 d' Agosto 1633.

/²¹ Di V(ostra) S(ignoria) R(everendissi)ma

/²² Humilissimo seruitore

/²³ D(on) Neofito Rodinò.

B'

Ἀνέγερση ἐκκλησίας καὶ ὀργάνωση σχολείου στὴ Χιμάρρα.

Ἀὐτόγραφο

Χιμάρρα, 8 Νοεμβρίου 1633

Ibidem, φ. 428^r.

/¹ Molto illustre e reverendissimo Signor,

/² Non lascio mai occasione di non fare l' obbligo mio e scriuer humilmente /³ a V(ostra) S(ignoria) R(everendissi)ma, dandoli relatione dell humil mio officio, e desideraria ancor /⁴ io hauer qualche risposta, poiche de 5 lettere* che ho scritto fin hora /⁵ non hebe risposta ueruna.

Noi qui in val di Cimarra, oue sono deter- /⁶ minato di dimorare, habbiamo edificato una bona chiesoletta, portai /⁷ di paglia, robe per ornamento di essa chiesa, custodia, calice, paramenti, /⁸ campana et altre simili, et habbiamo edificato in un amenissimo loco uicino al /⁹ mare, sito di bonissimo aere, ἐλαιῶν ἄλσος εὐφυές, πῶα εὐθαλής, πηγαὶ /¹⁰ διαυγεῖς, assai meglio di quello di Socrate, oue stando lui τοῦ Μυρβίνουσιου /¹¹ κατειρωνεύετο καὶ τοῦ Λυσίου τοῦ Κεφάλου τὸν λόγον διήλεγχε.

Comincioro- /¹² no uenir alcuni scholari di Deluino e di Valona. Aspetto anco da Corfu /¹³ parichi, se ben οἱ ἐμοὶ ποτὲ διῶνται Corfioti mi hanno scritto pariche /¹⁴ uolte che io uadi a tener scola nella loro citta, ma io resposi quello di Diogene /¹⁵ che τὰς εἰκόνας πρόβρωθεν ὀρῶσι**.

Ogni domenica (*sic!*), festa et altri gior- /¹⁶ ni celebri, lego la dottrina christiana, et altre cose simili, predico anco /¹⁷ pariche uolte, in seruitio di Dio.

Alcuni monaci, che uenero da Costanti- /¹⁸ nopoli a Deluino, citta una giornata discosta de qui, dissero che il /¹⁹ metropolitano di Adrianopoli dete pariche bofettoni e calce al suo /²⁰ κακιάρχη Cyrillo e lo gettò fuori della sua cella, et è tanto mal /²¹ uoluto che peggio esser nessuno. Si dice

* Καὶ γιὰ τίς 5 ἐπιστολές ποὺ μνημονεῦνται ἐδῶ δὲν ἔχω ἀπὸ ἀλλοῦ πληροφορίες. Οὔτε καὶ μπορῶ μὲ ἀκρίβεια νὰ προσδιορίσω πῶς πρέπει νὰ ἀριθμηθοῦν χρονικὰ (ἀπὸ τότε ποὺ ἔφυγε ἀπὸ τὴ Ρώμη ἢ ἀπὸ τότε ποὺ ἔφθασε στὴ Χιμάρρα ;).

** Δὲν μπόρεσα νὰ ἐπισημάνω τὸ ἀρχαῖο κείμενο τοῦ Διογένη (τοῦ Κυνικοῦ μᾶλλον).

che farano quello di Chalce- /22 donia, (qual mi è grande amico e parla molto bene latino, /23 e credo che studiò ancorche poco nel Collegio Nostro*.

Gia scrissi et /24 altre uolte che la limosina, si V(ostra) S(ignoria) R(everendissimi)ma sara seruita, me la potranno /25 mandar a Lecce nelle mani del R(everendo) P(adre) D(on) Gregorio Antonello, cl(eric) reg(olare), /26 e sarà ben mandata.

Altro non occorre se no humilmente offerirme /27 al seruitio di V(ostra) S(ignoria) R(everendissima), alla quale dal Signor Iddio prego ogni felicità. Sara /28 seruita di salutarme al signor P(adre) Arcudio, mio padrone amantissimo.

/29 Di Cimarra alli 8 di Novembre 1633.

/30 Di V(ostra) S(ignoria) R(everendissimi)ma

/31 Humilissimo servitore

/32 D(on) Neofito Rodinò.

Γ'

Διδακτικὴ δραστηριότητα στὴ Χιμάρα. Ἀποστολὴ στὴν Ρώμη γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο τοῦ Κυριλλοῦ Ἰουστινιάνη.

Ἀπότογραφο

Χιμάρα, 20 Αὐγούστου 1634

Ibidem, φ. 308^r.

/1 Molto illustre et reverendissimo Signor,

/2 La relation che V(ostra) S(ignoria) R(everendissima) mi cerca delle mie fatiche in questa prouintia la mandarò /3 con altra occasione, sebene il portatore anco di questa potria de uiua voce far l' /4 istessa, cioè come di parte mia non manco di eseguir tutto quello che l' obbligo mio /5 richede, sì nell' insegnare come anco in predicare, confessare et aministrare /6 li sacramenti et insegnar la dotrina christiana. Scolari tengo alcuni et tutta /7 uia sto aspettando da uarij lochi. Il paese è un poco aspero e priuo quasi /8 d'ogni cosa che nelle citta si trouano. Il quale pare alquanto arduo a foristiera /9 gente ; per questo non uenero fin hora piu di quelli che tengo.

Il P(adre) D(on) Cirillo Justi- /10 niano, scolaro mio, venne a Roma per studiare ; è catolico con agioto di Dio ; ha /11 bonissimi principij e desidera passar auanti ; qui non haueua la possibilta per eseguir /12 suo intento

* Ἐπίσκοπος Χαλκηδόνος ἀπὸ τὸ 1630 ὡς τὸ 1637 ἦταν ὁ ἀπὸ Τζίας καὶ Θερμίων Νεκτάριος (βλ. τὸν ἐπισκοπικὸν κατάλογο στὸ ἄρθρο Χαλκηδόνος μητρόπολις τοῦ Βασ. Σταυρίδη στὴ «Θρησκευτικὴ καὶ Ἡθικὴ Ἑγκυκλοπαιδεία», τ. 12, Ἀθῆναι 1968, στ. 54). Ἡ πιθανὴ πληροφορία τοῦ Ροδινοῦ ὅτι ὁ Χαλκηδόνος ἐχρημάτισε μαθητὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης εἶναι μοναδική, νομίζω. Καμιὰ ἄλλη πηγὴ, ἀπ' ὅσο ἐρένησα, δὲν μοῦ ἐπιβεβαιώνει τὰ ὅσα ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Ροδινός.

e perciò se determinò di uenire costi. V(ostra) S(ignoria) R(everendissi)ma, come è solito di fauorir /¹³ a simile persone, la supplico lo fauorisca in quel modo che a V(ostra) S(ignoria) R(everendissima) parerà, /¹⁴ accio finisca i suoi studij, e spero in Dio, sarà di mediocre utilita /¹⁵ alla nostra patria.

Partendomi dal Collegio, il R(everendo) P(adre) R(ettore) mi haueua /¹⁶ concesso lettere per il Monte Santo, sia caso trouasse qualche paro di reli- /¹⁷ giosi che hauessero principij di mandarli a Roma. Non hauendo io potuto /¹⁸ trouar tal persona di Monte Atho, per esser stato ocupato qui in Cimarra, /¹⁹ mi parue nel loco di quelli mandar il presente religioso D(on) Cirillo. V(ostra) S(ignoria) R(everendissima), /²⁰ come ho detto, gli sij, doppio Iddio, Dio in questa occasione.

Un sacerdote /²¹ mi testifico con iuramento di hauer uisto lettere di quel nequissimo Cirillo, /²² oue daua ordine di prenderme et intrigarne alle mani suoi, ma Iddio /²³ mi ha liberato.

Da Corfu mi persuasero assai di andare là a tener /²⁴ scola, ma io sempre recusai, come lo potra dir il presente Padre.

/²⁵ Delli libri ne ha ancora apresso 200, ma spero presto si darano /²⁶ uia anco quelli.

Il Signor Iddio custodisca a V(ostra) S(ignoria) R(everendissima) molti, felici e prosperi /²⁷ anni.

/²⁸ Di Cimarra 1634, 20 d' Agosto.

/²⁹ Di V(ostra) S(ignoria) R(everendissim)a

/³⁰ Humilissimo servitore

/³¹ D(on) Neofito Rodinò.

Στὸ φ. 319^v, ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ φ. 308^r, σημειώθηκε ἀπὸ τὸν Ροδινὸ ἡ διεύθυνση τοῦ ἀποδέκτη :

Al molto illustre et / reverendissimo Signor il Monsignor Fran- / cisco Incoli, secretario / della Sacra Congregatione / de Propaganda Fide, / signor mio osservantis-
simo

Roma.

Στὸ ἴδιο φ. ὑπάλληλος τῆς Προπαγάνδας προσέθεσε τὰ ἀκδλουθα :

Cimarra, 20 Agosto 1634.

D(on) Neofito Rodinò.

Che manderà la relatione delle sue fatiche, non mancando di amministrar i sacramenti a que' cattolici e di tener scuola, benche il paese sia sterile di molte cose, e poco habile a mantener gente forastiera, e perciò non sono gionti i scolari ancora che aspetta da uarij luoghi. E perche il Rettor del Collegio Greco gli disse che trouando qualche religiosi del Monte Athos, che hauessero principio di lettere, gli mandasse in uia, perciò il lator della pre-

sente, buon cattolico, che non hauea comodità di proseguir colà gli studi, e lo raccomanda in protetione, non hauendo trouato altro per ora di detto Monte, come desideraua detto Rettore.

Che Cirillo hauea dato ordine che egli fosse da lui condotto prigione, ma Dio l' ha liberato.

Die 5 Decembris 1634. Congregatio 199. Nu^o 31*.

Retulit Reverendissimus Assessor Sancti Offitij literas Neophiti Rodinò de schola, quam instituit in Cimara Albaniae, de monaco Montis Sancti, quem incupit recipi in Collegio Graecorum, et de mandato Cyrilli, patriarchae Constantinopolitani, ut idem Neophytus carceri manciparetur, Sacra Congregatio commendauit diligentias patris Neophyti, et quoad monachum Montis Sancti, quia ille reiectus a Rectore dicti Collegij iam discesserat uersus Graeciam, S(acra) Congregatio nihil potuit rescribere.

Si commendino le diligenze di Don Neofito e s' animi a proseguir la scola, et auuisi a chi si dourà pagar la sua prouisione, perche non è sicuro il pagarla a regolari di Lecce com'egli ordinò, mutandosi quelli per ordinario da luogo a luogo, e che s'aspetta la relatione de suoi progressi.

* Ἡ ἀπόφαση αὐτὴ τῆς Προπαγάνδας ὑπάρχει στὸ πρωτότυπο: APF-Acta, τ. 10 (1634-1635), φ. 155v.